שנת המנגנון הדורס

הדמות המכרעת של שנת תשי״ג היא היתה דמותו של אדם. כי אם דמותו של תהליך.

צעדיו הראשונים של תהליך זה נראו לחדי־המבט עוד כפוף מלחמת העצמאות. הם התבהרו יותר ויותר בשנות השנים שאחריה. אולם בשנת תשי״ג הזדקר תהליך זה לעיני כל, כמפלצת אימתנית. הוא שהטביע את חותמו על השנה כולה.

היה זה תהליך שבירתה של הרוח החיה של האדם, לתפארת המנגנון נטול־הנשמה.

היה זה תהליך שבירתן של חרויות היסוד, בזו אחר זו.

היה זה תהליך החלפתם של הרצון החפשי ורוח ההתנדבות בפקודה העיוורת.

מדינת ישראל, שעגנה כלב הנוער העברי והאדם הפשוט, הרימה את העוגן, חיפשה מחסה במפרץ המוגן של משטר־השררה.

חיסול מדינת החוק

איש השנה של שנת תשי״ג הוא האיש המסמל מעין כמוהו תהליך זה. הוא לא היה איש גדול. הוא לא היה אפילו איש חשוב. הוא לא היה אלא בורג במכונה. הבורג ה־אופייני ביותר.

היה זה איש חיוור למדי, חסר ביוגראפיה מרתקת. חיים כהן, היועץ המשפטי של מ־שלת ישראל, נולד בגרמניה, בא לארץ בני־עוריו כבחור ישיבה, אך התרחק במרוצת הי־מים מן הדת, כשם שהתרחקו חבריו משאר האידיאלים המופשטים. הוא לא היה משפטן מבריק במיוחד. תכונתו העיקרית, שסללה לפניו את הדרך לעליתו, היתה אך זו: נכו־נותו למלא כל פקודה, מבלי להרהר אחריה, למצוא את הביסוס החוקי, או הכאילו־חוקי, לכל אשר ביקש קול אדוניו.

חיים הרמן כהן הוא הפקיד המושלם, הפ־קיד אשר הפקידות הפכה לו כמעט השקפת־עולם. הוא גר בדיוק מול ביתו של דוד בן־גוריון ברחביה, ירושלים. כנאה לפקיד, אי־נו בולט לא בשמו, לא בצורתו, לא בהת־נהגותו. הוא קם בשעה הנכונה, מחכה בשעה הנכונה למכונית המצוחצחת המובילה אותו למשרדו, בקומה השלישית של בניין אנגלי קולוניאלי מובהק ליד בניין הדואר המרכזי בירושלים. שם, במשרד רגיל, הדומה לכמה מאות משרדים אחרים, פיקח חיים כהן משך שנת תשי״ג על חיסולן ההדרגתי של זכויות האדם במערכת החוק הישראלי.

הרשימה השחורה

חיסול זה התקדם שלב אחרי שלב. כל שלב היה מחריד כשלעצמו. כולם יחד היו רשימה שחורה מזעזעת:

● עוד בשנה שעברה נתברר כי היועץ המשפטי חשוב הרבה יותר מן השופטים ב־מדינה. השופט יכול לשפוט רק את הפושע המובא לפניו על־ידי המשטרה. אולם היו־עץ המשפטי הוא המחליט אם להביא לפניו את הפושע, ואם לאו.

אורח פרטי הגיש קובלנה פלילית נגד ראש־עיר מסויים, חבר מפלגת פועלי ארץ־ישראל, שהודה בפומבי כי חיפה על זיוף מסמכים כספיים. היועץ המשפטי של ממש־לת ישראל נתן הוראה לבית־המשפט לבטל את הקובלנה (העולם הזה 777). האיש לא הובא למשפט.

היה זה רמז קל למה שעתיד היה לקרות — רמז שהתאים למאד לשנה אשר איש־השנה שלה היה קורבן־השחיתות אמיל שמוראק.

● עוד בראשית השנה הזדעזעה הארץ עקב גילוי מכשיר־האזנה במשרדו של מאיר יערי, מנהיג ציוני חתיק וראש פלג חלוצי חשוב, שעסק באותה שעה ממש בגירוש האנטי־ציונים ממפלגתו (העולם הזה 797). הפושעים נתפסו. תפקידו של היועץ המש־פטי היה להביאם לדין. הוא עשה זאת — במשפט מוזר, בה הועלמו שמותיהם וכתו־בותיהם של הנאשמים, וניתן להם עונש מ־גוחך. לא היה כל ספק שהפושעים היו חב־רי מנגנון חשאי של מפלגת השלטון. ה־שייך או לא שייך לממשלה. הם לא היו הח־ברים האחרונים של מנגנוני־חושך מסתוריים שנהנו, משך השנה, מהגנת היועץ־המשפטי.

● היועץ המשפטי הכין את חוק העבירות נגד המדינה (העולם הזה 812), שנועד לתת גושפנקה ישראלית מקורית לחוקים המאשימ־טים ביותר של הכיבוש הבריטי. לפי חוק זה אפשר היה, למעשה, לכלוא כל אדם במ־דינה עבור כל מעשה שלא מצא חן בעיני השלטון.

בהיחוד פרטי החוק נתעורר הציבור לשעה קלה מתרדמתו. אישור החוק בכנסת נדחה, כדי לתת לציבור להירדם מחדש. הוא לא בוטל. תורו יבוא.

● גילוי מחתרונת קטנה, שגם היא היתה שודים פלילים, ללא דין וללא דיין, תוך ציון רשמי שלא נמצאו הוכחות נגדם.

באבו־גוש שיחרר בית־המשפט ארבעה ש־הואשמו בביזול בהטלת רימונים מסתוריים, אולם הם נעצרו מיד באופן אדמיניסטראטי־בי, בפקודת מפקד צבאי. העדות היחידה נגדם היתה זו של כלב המשטרה דגון — שבא, איפוא, במקום בית המשפט של מדינת יש־ראל.

באבו־גוש הופעלה גם, באופן הומאני יו־תר, השיטה הנאצית הישנה של הענשת בני־ערובה והשיטה האנטישמית הידועה של אחר־יות קולקטיבית. ארבעה מנכבדי הכפר, ידידי הישוב העברי מזה עשרות בשנים „הוגלו" ל־עיר זרה, מפני שלא נמצא הפושע שביצע, כביכול, מעשה פשע בכפרם. הסיבה האמי־תית לא נסתרה כלל: הרצון לסלק את הכפר ולחלק את אדמותיו בין שכניו, שלושה קי־בוצים השייכים למפא״י.

הצעד הראשון הכריע

הציבור הישראלי נתעורר רק במאותר ל־סכנה הנוראה הנשקפת לו — סכנת חיסו־לו המוחלט של משטר־החוק, החלפתו במש־טר־שררה של קומץ צעירים בעמדות מפ־תח, ברובם בלתי־ידועים, הפועלים תחת חסו־תו של ראש־הממשלה באופן אישי, והנהנים מהגנתו של היועץ־המשפטי. תחילה התנחם שהחוק חוסל רק לגבי הערבים. אחר כך נדמה לו שהוא בוטל לגבי קומוניסטים, או אנשי־סנה, או טרוריסטים בלבד.

אולם החוק התרבותי, המבטיח את זכות האדם, הושג רק תוך מאות בשנים של מאבק בלתי־נלאה של העם נגד המלך, הרודן והע־ריץ. יום אחד מספיק כדי להרוס את עמל הדורות.

תהום מפריזה בין מדינת החוק ובין מש־טר־השררה, אולם רק צעד קטן מפריד בין כליאתו השרירותי של איש אחד, ערבי או קומוניסט, לבין כליאת אלף איש, דתיים, חברי־משקים בלתי־רצויים או ציונים־כלליים.

המבקש הוכחה היסטורית לכך אינו חייב לנדוד הרחק, לגרמניה של 1933, לספרד של 1939 או לארגנטינה של 1952. הוא יכול למצוא אותה במשטרו של הכובש הזר על אדמת ארץ־ישראל — משטר שפורק במאבק של דם על־ידי הנוער העברי.

במידה מסוימת פרי של התמוטטות הד־מוקרטיה במדינה, נתנה את ההזדמנות המבו־קשת להעביר את העקרונות החדשים מן ההלכה אל המעשה.

המבצר האחרון של זכויות האדם במדינה הוא בית־המשפט האזרחי, ובראשו בית־הדין הגבוה לצדק במגרש הרוסים, ירושלים. הוא היה אחת הירושות הטובות ביותר שירשה המדינה מן המנדט. הוא יצק ממסורת בת מאות בשנים של מדינת־החוק היציבה בי־תר בעולם — בריטניה הגדולה. בית־הדין היה בלתי תלוי לחלוטין מהשפעות מפלג־תיות. הוא נהנה מאמון בלתי־מסוייג של כל שכבות האוכלוסיה.

המנגנון לא העז לפגוע בגלוי במוסד זה. הוא ידע שכל פגיעה תגרום לזעזוע המוני. הוא נקט בדרך מתוכמת הרבה יותר. הוא השאיר את בית־הדין כסמל לעיני הקהל, והפעיל, באותה שעה, שורה של חוקי תו־עבה אשר אישרו לו, בכל שעה שרצה, לחסל את סמכותו המעשית. כך נשארה האשלייה של שיפוט בלתי־תלוי ללא חת וללא דופי; מבלי שפעולות המנגנון תופרענה במאומה.

אנשי המחתרת הועמדו בפני בית־דין צב־אי מיוחד, שרוב חבריו לא היו אנשי חוק, כי אם קצינים הכפופים במישרין למרות מפקדיהם. השופט המקצועי היחיד קיבל תם־קיד זה לידיו, אחרי שכל חבריו דחוהו כפ־גיעה בכבודם.

הוא הצדיק לחלוטין את האמון שניתן לו על־ידי היועץ המשפטי. פסק־דינו עלה בחומרתו אף על דרישת היועץ המשפטי עצמו. (העולם הזה 827).

● נידוני המשפט הצבאי היו בני־מזל לעומת שני היהודים הראשונים אשר נגדם הופעל הסעיף המגעיל ביותר הקיים בספר חוקים ישראלי, לחרפת מדינה וכל אזרחיה. היה זה הסעיף 111, אשר כנסת ישראל הכ־ריזה עליו, כמעט פה אחד (נגד קולו של שר־המשפטים הפרוגרסיבי בלבד), שהוא סו־תר את עצם היסוד של מדינה תרבותית דמוקרטית. כי סעיף זה מאפשר מעצר שרי־רותי של כל אדם שאינו כוצא חן בעיני ממשלת ישראל. רק איש אחד חייב לאשר את המעצר: היועץ המשפטי של ממשלת ישראל.

השימוש בסעיף זה, וביחוד בימי שלום, הוא החוצפה העליונה של מנגנון דורסני, ואין לכך דוגמה אלא במדינות הדיקטטורה השחורה ביותר. אפילו בברית־המועצות אין מופעל סעיף חסר־בושה כזה, שכל תוכנו: האפשרות להחזיק במעצר בלתי־מוגבל אדם דוקא מפני שלא נמצאה נגדו שום הוכחה שהיא.

מנקס והלוי, „חשודי המחתרת", אשר על אחד מהם אמר פקיד חשוב כי הוא „או מנהיג המחתרת או לא קשור אליה בכלל," הוחזקו זמן רב מבלי שיכלו בכלל לבוא במגע עם אדם חי. הם חיכלו את האשלייה כאילו יעיזו להשתמש בסעיף כזה רק נגד ערבים — אשר עשרות מהם כלואים ברגע זה במדינת ישראל לפי סעיף זה, בלי ידיעת הציבור ומבלי שאיש ירצה להעמיד אותם לפני כל שופט שהוא.

השיטה האנטישמית

● אם בראשית השנה נאסר עתון קומו־ניסטי באופן שרירותי בגלל קאריקטורה שג־רתית של שר־חוץ זה, הרי בסוף השנה „הוגלו" כמה אזרחים צעירים מעכו למקו־מות נידחים, ללא פרנסה, פשוט מפני שהש־מיעו ברחוב כמה מלות גנאי נגד הממשלה.

● בימים האחרונים של תשי״ג הפך התה־ליך ההדרגתי למרוץ שגעוני. חוקי חרום, צווים צבאיים, פקודות מושלים, עפו מכל עבר. איש כמעט לא נזכר עוד בקיומו של השיפוט הרגיל.

בציפורי נעצרו לתקופה בלתי־מוגבלת ח־